

## ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

## Ը Ն Պ Հ Ա Ն Բ Ա Կ Ա Ն Թ Ղ Թ Ո Յ Պ Ա Պ Ի Ն

(Շարայարութիւն. տես էջ 116.)

Ընդհանրականին նպատակը առեւի կայանութի՝ երբ քնն-  
նութեան տակ ձգուին *Բաղադուրքիւն* կամ *Բովանդակու-  
րիւն* (Syllabus) անունով գրուածքին մէջ՝ որ Ընդհանրա-  
կանին հետ մէկտեղ հրատարակուած է, դատաւարտուած  
80 առաջարկութիւնները։ Այն գրուածքին եւ ընդհանրա-  
կանին վարդապետութիւնը մի եւ նոյն է, միայն թէ Բա-  
ղադուրքեան մէջ առեւի մանրամասնաբար բացատրուած։  
Փանի մը օրագիրներ արդէն այս վարդապետութիւնը վե-  
ճի տակ ձգեցին։ շատը այնպիսի ծանր խորհրդածութիւն-  
ներ ըրին որ *Le Monde* (Le Monde) անունով լրագիրը հարկ  
համարեցաւ Ֆիզուիթական զանազանութիւններ ընելու,  
որպէս զի Պիոս Թ-ին գիտաւորութիւնները բացատրէ, բայց  
չկրցաւ։ Եւ բոլոր աշխատանքը ասով վերջացաւ որ *գործե-  
ռ* ու *իրաւունքը* իրարմէ զանազանութիւն։ Այն պապամոլ լը-  
րագիրն խօսքին նայելով, Պիոս Թ խղճմտանքի ազատու-  
թեան *գործոյն* վրայ խօսք չունի, օրինակի համար։ Վասն  
զի այն գործնական բան է։ Բայց չոգեր որ նոյն գործը  
*իրաւունք* դառնայ։ Յիրաւի՝ շատ ուրախալի բան է որ  
Պիոս Թ իւր անսխալութեան շնորհիւ չոգեանար այն շո-  
շափելի գործերը՝ որոց ամէն մարդ վկայ է։ Եթէ այն ալ  
ընէր, այժմու տեսարանէն շատ առեւի զուարճալի տեսա-  
րան մը պիտի բանար աշխարհիս առջեւ։ Բայց խեղճ *Le  
Monde* լրագիրը ասով կոխալի որ արդէն ըսող չկայ թէ  
Պիոս Թ այս կամ այն գործը կուրանայ, այլ թէ այս կամ  
այն Ֆշմարիտ եւ արդար վարդապետութիւնը կդատա-  
պարտէ։ Ընքը անոր համար մեղադրելի է որ չոգեր որ  
այս ինչ գործը իրաւունք դառնայ, կամ թէ լաւ եւս ը-  
սեմք՝ կուգէ որ այն գործը իրաւանց վրայ հիմնուած չլի-  
նի։ Ուրեմն Ընդհանրականին ու Բաղադուրքեան ջատա-  
գովը զանոնք արդարացնելու համար ուրիշ բան չէ գը-  
տած՝ եթէ ոչ ծաղրական եւ անզօր իմաստակութիւն մը։  
Լաւ կընէր որ տարակոյսը մէկդի ձգէր, եւ հռովմէական  
վարդապետութիւնը անոր բովանդակ անտեղութեամբը հան-  
դերծ առանց երկմտութեան ընդունէր։ Այն ատենը այս  
մխիթարանքը կուեննար որ կրնար ըսել. *յայն սակս հա-  
ւատամ՝ զի անտեղի է* (credo quia absurdum), այս խօս-  
քերը իրենց Ֆիշդ-նշանակութեամբը առնելով։

*Բաղադուրքեան* վարդապետութիւնը լաւ հասկընալու  
համար, ամենէն դիւրին հնարքը այս է որ անոր մէջ դա-  
տաւարտուած առաջարկութիւններուն տեղը դրուին ա-  
նոնց ներհակները, զորս պապը Ֆշմարիտ կհամարի։ Եւ  
որովհետեւ դատաւարտեալ առաջարկութեանց առաջինն  
այս է թէ « Զկայ էակ մը աստուածային » եւ այլն, ներհա-  
կը այս է. « Կայ էակ մը աստուածային » եւ այլն։ Մեք

այս ո՞ճը պիտի բանեցընեմք ամենայն առաջարկութեանց  
վրայ, եւ միայն քանի մը մեկնութիւններ պիտի առեցը-  
նեմք, որպէս զի Ֆիզուիթական զանազանութեանց եւ  
բարակութեանց վարժութիւն չունեցողներուն օգնութիւն  
մը ըրած լինիմք։ Այս կերպով այնպիսի հռովմէական օրի-  
նաց գիրք մը կպատրաստեմք, եւ այնքան պարզ, որ ա-  
մենեւին տեղիք չըմնար այս կամ այն առաջարկութեան  
իմաստին վրայ վեճ բանալու։

Ա. « Կայ էակ մը աստուածային գերագոյն, ամենիմաստ  
եւ ամենախնամ, որ ընդհանուր իրաց գոյութենէն տար-  
բեր է, եւ Աստուած իրաց բնութեանը հետ նոյն չէ, ուս-  
տի եւ ոչ փոփոխութեանց ենթակայ։ Ասով Աստուած չը-  
բովանդակիր ի մարդումս եւ յաշխարհիս, եւ ամենայն ա-  
րարածք Աստուած չեն եւ Աստուծոյ իսկական գոյութիւնը  
չունին։ Աստուած եւ աշխարհս մի եւ նոյն բանը չեն, եւ  
հոգին ու նիւթը մի եւ նոյն բանը չեն. այլ եւ ոչ հարկն  
ու ազատութիւնը, Ֆշմարիտն ու սուտը, բարին ու չարը,  
արդարն ու անիրարը »։

Պապը *ամենաստուածեան* չէ, այս յայտնի է։ Բայց  
շատ հարկաւոր էր արդեօք իրեն այդ բանն ըսելը։ Ամեն-  
աստուածեան վարդապետութիւնը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ  
կեղծաւորական անաստուածութիւն։ Անաստուածները պա-  
պին ըսածին վրայ կծիծաղին, իսկ քրիստոնեայք անաստուած  
չեն։ Ապա ուրեմն Պիոս Թ շատ լաւ կրնար ետ կենալ  
ամենաստուածեան աղանդը դատաւարտելէն։

Բ. « Պէտք է ընդունիլ՝ թէ Աստուած ներգործութիւն  
մը ունի մարդկանց եւ աշխարհիս վրայ »։

Այս վարդապետութիւնը Ֆշմարիտ է, բայց չափէ դուրս  
ճապաղ կերպով ըսուած։ Պիոս Թ-ին խօսքը ամենաստուա-  
ծեանց դէմ է։ Բայց ինչո՞ւ դէմ չիխօսիր մանաւանդ այն-  
պիսի աստուածաբաններու՝ որ ըստ ողջամիտ քրիստոնէա-  
կան վարդապետութեան չեն խօսիր այն ներգործութեան  
վրայ զոր Աստուած ունի մարդկանց վրայ։ Զմոռնամք որ  
այն աստուածաբանները Ֆիզուիթներն են, եւ թէ նոքա են  
նաեւ *Բաղադուրքեան* հեղինակները։ հարկաւ չէին կրնար  
նոքա իրենք զիրենք դատաւարտել։

Գ. « Մարդկային բանականութիւնը եթէ Աստուծոյ  
հետ ամենեւին յարաբերութիւն չունեցածի պէս մտածուի,  
չկրնար մի միայն դատաւոր եւ որոշիչ լինել Ֆշմարտութեան  
ու ստղծեան մէջ, բարւոյն եւ չարին մէջ. Ընքը իրեն  
համար չէ. իւր բնական ուժովը բաւական չէ մարդկանց  
եւ ժողովրդոց օգուտ մը ընելու »։

Այս վարդապետութիւնը ուղիղ է, բայց Պիոս Թ մոռա-  
ցեր է որ իւր նախադրները հաւատոյ մասն ըրած են Մո-



լինա Ֆիզոսիմին վարդապետութիւնը, որ կսովեցընէ Թէ մարդս ինքիրմէ կարող է մինչեւ գերբնականին բարձրանալ, բնականէն գերբնականին անցնիլ՝ իրեն մէկ առաջին սեպ-հասկան ներգործութեամբը՝ որ զշտրիս կարդինաւորի։ Եթէ մարդս միայն իւր ուժովը կարող է մինչեւ այնտեղ բարձրանալ, ինչո՞ւ ինքիր վրայ պիտի չգտնէր բարեոյն եւ չարին օրէնքը, եւ աշխարհիս վրայ ի բնական կարգի բարիք գործելու միջոցները։ Այստեղ մեք հակասութիւն մը կգտնեմք. բայց հակասութիւն ըսածդ հռովմէական վարդապետութեանց մէջ սակաւագիւտ բան մը չէ։

Գ. «Հաւատոյ ամենայն ճշմարտութիւններն ալ մարդկային խելքի ծննդական զօրութենէն չեն բոխիր. ուստի եւ *խելք* ըսածդ այն գերագոյն կանոնը չէ՝ որով մարդս կարողանայ կամ պարտական լինի ամէն տեսակ ճշմարտութեանց հմտութիւնը ստանալու»։

Այս վարդապետութիւնը մոռ է, եւ կցուցընէ որ *Բազաուքեան* հեղինակները խորունկ փիլիսոփայութիւն մը չունին. բայց միայն այս չէ, որիշ փիլիսոփայական առաջարկութիւններն ալ նոյնպէս պակասաւոր են։ Խօսքը չորրորդին վրայ բերելով, Պիոս Թ պետք էր որ զանազանէր մարդկային խելքը իբրեւ *աղբիւր* ճշմարտութեան, եւ իբրեւ *միջոց* ի ձեռս բերելոյ զայն։ Նոյն իսկ խելք (ratio, գղ-raison) բառը որոշ նշանակութիւն մը չունի Պիոս Թ-ին մտացը մէջ, եւ կշիռն է զայն *իմացականութեան* հետ։ Խելքը կամ բանականութիւնը մարդուս հոգւոյն այն վիճակն է, յորում կ'առանգէ ճշմարտութիւնը. անոր համար է որ մարդս ճիշդն առնելի ճշմարտութեան մէջ գտնուի, այնքան առնելի խելք եւ իրաւունք ունի։ Իսկ իմացականութիւնը այն կարողութիւնն է՝ որ կ'առաջնորդէ մարդուս առ ճշմարտութիւն. եւ այս ճշմարտութիւնը հոգին իւր մէջ կգտնէ խորհրդածութեամբ կամ դիտողութեամբ անձին։ Նոյնը կգտնէ նաեւ իրմէ դուրս՝ Թէ ընտ-թեան եւ Թէ յայտնութեան մէջ։ Ապա ուրեմն ճշմարիտ է այն խօսքն որ կըսէ Թէ մարդուս խելքը ամէն տեսակ ճշմարտութիւն իւր մէջը չունի. բայց այս ալ պետք է ընդունիլ որ հոգին իւր իմացական կարողութեամբը կգտնէ ճշմարտութիւնը իրմէ դուրս. վասն զի իմացականութիւնը աջքին պէս է, եւ առանց անոր բան մը չկրնար տեսնել կամ հասկընալ։

Ե. «Աստուածային յայտնութիւնը կատարեալ է. ուստի եւ կարելի չէ շարունակեալ անորոշ յառաջադիմութեան լոսկ ձգել զայն՝ մարդկային բանականութեան բացօթեան համեմատ»։

Այս առաջարկութիւնը յայտնի կերեցընէ որ Ընդհանրականին հեղինակը շատ տկար է փիլիսոփայութեան մէջ։ Աստուածային յայտնութիւնը ըստ ինքեան ենթակայ չէ յառաջադիմութեան, ասոր խօսք չկայ, եւ ասոր համար ալ է որ Պիոս Թ ոչ երբէք իրաւունք ունէր իւր նոր նոր վարդապետութիւններովը հարստացընելու զայն։ Բայց սրով

հետեւ յայտնեալ ճշմարտութիւնները անսահման են. ինչպէս որ անսահման է Աստուած՝ յորմէ անոնք առաջ կուգան, մարդկային խելքը կրնայ անդադար յառաջադիմութիւն ընել անոնց տեղեկութեանը մէջ. եւ քանի որ ինքը բացօթի, առնելի դիտելու արժանի նոր նոր բաներ կգտնէ։ ճշմարտութիւնն ըստ ինքեան անփոփոխ է, եւ եկեղեցին որ ճշմարտութեան աւանդապահն է՝ պետք է անփոփոխ լինի, պարզապէս հաստատելով զայն. բայց մարդկային խելքը եկեղեցոյ վարդապետութեան զգնութեամբը կարող է այն ճշմարտութեան ծանօթութեանը մէջ յառաջադիմել։ Եւ ահա այս կերպով աստուածային յայտնութիւնը կրնայ համեմատ գալ մարդուս խելքին ամենայն կարելի յառաջադիմութեանցը։

Զ. «Քրիստոսի հաւատքը մարդկային բանականութեան հակառակ չէ, եւ աստուածային յայտնութիւնը ոչ միայն օգտակար է ընդհանրապէս, այլ եւ յատկապէս օգուտ կընէ մարդուս կատարելութեանը»։

Պիոս Թ լաւ կընէր՝ եթէ խօսէր այս բանիս վրայ Թէ ինչ յարաբերութիւններ ունի մարդկային խելքը, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Աստուծմէ մարդուս հոգւոյն աւանդեալ ճշմարտութիւնը, այն յայտնեալ ճշմարտութեան հետ՝ որ մարդուս Աստուծմէ ընդունած բնածին ճշմարտութիւնները կբացատրէ, եւ կբարձրացընէ զմարդ այն գերբնական վիճակին՝ յորում իւր հոգեկան կարողութիւնները իրենց ճշմարիտ եւ բնական սնունդը կգտնեն։

Նորէն ըսեմք, Պիոս Թ-ին փիլիսոփայութիւնը ոչ ընդարձակ է եւ ոչ ճշմարտապէս քրիստոնէական։

Է. «Սուրբ գրոց մէջ եղած եւ պատմեալ մարգարէութիւններն ու հրաշքները բանաստեղծական ձեւացմունքներ չեն, եւ քրիստոնէական հաւատոյ խորհուրդները փիլիսոփայական քննութեանց հետեւանքներ չեն։ Երկուս կտակարաններուն մէջ դիցաբանական գիւտեր չկան, եւ ինքն իսկ Քրիստոս առականոր կամ դիցաբանական էակ մը չէ»։

Խօսքը անկատար չընելու համար՝ Պիոս Թ պետք էր այս եւս առեցընէր՝ Թէ սուրբ Գրոց մէջ օրինակներ կան որ Ֆիշը ըստ գրոյն պետք չէ առնուլ։ Այն օրինակները կամ նշանակները առականոր եւ շինծու գիւտեր չեն, անոր համար որ այլաբանական ձեւով խորունկ ճշմարտութիւններ կըովանդակեն։ Կրնար այս եւս առեցընել՝ Թէ Սուրբ Գիրքը շարադրուած է արեւելեան հանձնարոյն համեմատ. վասն զի Աստուած Սուրբ Գիրքը շարադրողներուն ներշնչելով, Թողուցեր է որ նոքա այն ժողովուրդեան լեզուովը խօսին՝ որոյ համար որ գիր անցուցեալ ի սկզբան իւր խօսքը, եւ Թէ ասոր համար առականոր կերպով պետք է հասկընալ Ս. Գրոց մէկ քանի տեղերը. եւ առնելի պետք է նայիլ անոնց մէջ եղած ճշմարտութեան՝ քան Թէ նոյն ճշմարտութեան դրսի նշաններուն։ Առանց այսպիսի բացատրութեանց՝ Պիոս Թ-ին վարդապետութեանն կարելի է ծուռ մեկնութիւններ հանել։

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ).